

**Bilder från:
Gotlandsresan
den 29-31/5 2017**

Arrangörer var:

Stockholms HjärtLungförening

Botkyrka-Salems HjärtLungförening

Gotlands läns HjärtLungförening

Efter buss från Tumba och båtresa fick vi lite egen tid i Visby:

På kvällen åkte vi buss till Helle hembygdsgård, där Gotlands föreningen bjöd på middag:

Välkomstdrinken smakade jättebra:

Sedan var det uppdukat med soppa, helstekt lamm och saffranspannkaka:

Underbar saffranspannkaka:

Dessutom en fantastisk trubadur som underhåller oss med Gotlands visor:

Dagen därefter hämtade bussen oss vi hotellet för en guidad tur på norra Gotland:

[illegible]

Näcker av Erik Olsson, Småland 1941 (1200-öls) av S. J. Olsson
Jula Gullberg kyrka samt miljö - "Kyrkans värde"

Pilgrimsvandring

Pilgrimsvandring
Ensamhet och gemenskap, fysisk ansträngning, skönhetsupplevelser, andliga samtal, tystnad och läsning av goda böcker samt böneliv, allt sådant kan bidra till att göra en vandring till en pilgrimsvandring.

En utförlig handledning är möjlig att köpa i de kyrkor som leden passerar.

Vi önskar Er en välsignad vandring!
Svenska kyrkan i Visby Stift och Visby Domkyrkoförsamling

Vid Bro kyrka

Området omkring Bro kyrka är rikt på minnen från forntiden.
Många sägner är också knutna till trakten.

"BDO STAINKÄLLINGAR"

"BRO STINKÄLLINGAR"
Två kilometer nordost om kyrkan står två bildstenar från 700-talet på sin ursprungliga plats. Väder och vind har under århundraden gjort att bilderna nu är försvunna. Enligt traditionen är det två kärringar (källingar) som förvandlats till sten när de trätt på väg till kyrkan. Stenarna står fortfarande i en åker, kan ses från vägen.

BRO KYRKA

BRO KYRKA
I kyrkan och på kyrkogården finns också bildstenar. Bro kyrka var förr en känd offerkyrka, till vilken man skänkte pengar. Enligt sägnen byggdes den över en offerkälla.

Av den äldsta kyrkan från 1200-talet återstår idag tornet och några reliefpionetter steninmurade i långhuset. För att tornets murar skulle hålla ihop, använde man en trädstam, vars rot sticker ut i väster. Det nysvarade korrest uppfördes vid 1200-talets mitt och långhuset rest uppfördes vid 1300-talets mitt. Det nysvarade korrest omgärdades 1300. Vackra medeltida målningar pryder vägarna i kyrkan. Bredvid kyrkan står en port med trappväg, som leder upp till den medeltida prästgården.

PRIO OFFERKÄLLA

BRO OFFERKÄLLA
I en lund några hundra meter öster om kyrkan ligger en gammal offerkälla. En åkerväg från vägen mot Endre leder dit. Invid källan finns 4 svärdsalingsstenar och en fin gammal bro.

"PRO STAINKALM"

"BRO STINKALM"
På skogsheden, 2 km sydväst om kyrkan, ligger ett stort bronsåldersröse. Det är 36 meter i diameter och 2,5 meter högt. Trots att det förr ansågs spöka här har folk under tidernas lopp lagit mycket sten från röset till sina gårdsgårdar.

"BRO OJKA

På andra sidan vägen finns flera röden, lagom stora gravar och resta stenar. Sägner berättar att två av de resta stenarna egentligen är oxar (okrar) som en rik bonde tänkte offra till kyrkan om hans blinda barn fick se bakom sin syn. Redan på väg till kyrkan blev barnet seende. När fadern, trots löftet, ville vända, förvånadslöst ordnade till sten.

En mycket vacker gammal kyrka:

Vår trevliga guide berättar om kyrkans historia:

Inne i kyrkan:

Vi fick också en titt på Ingrid och Ingmar Bergmans grav:

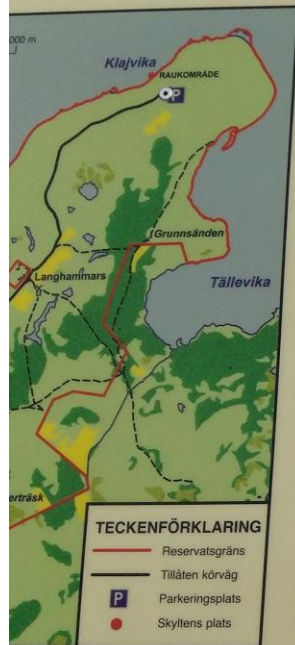

Många var intresserade:

Sedan var det dags för raukar:

Langhammars

ars naturreservat!

jordtäcket tunt, och på många ställen går hällen i dagen.

På framför allt den norra delen av Langhammar täcks dock berget till

för Klajvika står ett drygt 50-tal raukar, av vilka några är mer än 8 m höga och fornade som bildstoder. Raukområdet på Langhammar är utan tvekan ett av Gotlands vackraste!

I väster gränsar reservatet till sjöarna Bondansträsk och Norrsund, som utgör rester av det forna sund som en gång i tiden delade Färö.

Växtlighet

Vegetationen på Langhammar och markerna söder därom är starkt präglad av att området sedan lång tid tillbaka har betats av får. Främst inom den södra delen av reservatet har landskapet närmast karaktären av ett småbrutet savannlandskap, där tallångar omväxlar med karga, hedartade alvarrytor och mindre områden med lite frodigare fuktängar.

Karaktärsväxter på de kargaste markerna är bl.a. färsvingel, tulkört, gul fetknopp och alvarglim. Här kan man också hitta gotlandssolvända, kalknarv, kalkkrassing och sloknunneört.

På marker med mer sammanhängande växttäckte växer backtimjan, gul- och vitmåra, alvargräslök, på lite frodigare mark även svartkämpar, brudbröd, käringtand och backglim.

På den centrala delen av Langhammar täcks den steniga marken till stor del av låga, krypande enbuskar, som har tuktats av fåren och vinden.

Djurliv

I anslutning till våtmarker av olika slag ser man ofta snok; även huggorm förekommer i området.

Till de insekter som man kan träffa på hör bl.a. apollofjäril, blåvingad gräshoppa och jättevedbock.

Ett kulturlandskap med gamla anor

Langhammars naturreservat omfattar merparten av de ågor som i äldre tider hörde till Langhammars och Bondans gårdar, och här möter oss ett kulturlandskap som har förändrats mycket litet under de senaste 300 åren.

Större delen av området upptas av magra betesmarker, men framför allt i anslutning till gårdarna ligger en del små inhägnade åkerlappar, som i många fall har brukats kontinuerligt sedan 1600-talet.

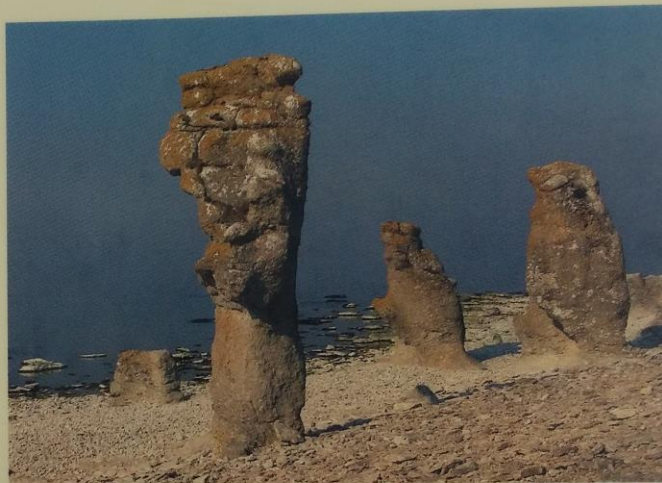
Den södra av Langhammarsgårdarna, som har medeltida ursprung, byggdes till år 1725. Bondans gård är byggd 1783.

Reservatsföreskrifter

Raukområdet vid Klajvika fridlystes som naturminnesmärke redan 1922. År 1964 blev området naturreservat, och reservatet har därefter utvidgats i två omgångar, 1976 och 1994. Nuvarande areal: ca 480 hektar.

Inom reservatet är det *förbjudet för allmänheten att*

- * gräva, hacka, mejsla, borra eller på annat sätt skada mark, fast berg eller block,
- * förflytta eller bortföra block,

- * ställa upp husvagn eller att övernatta i husbil,
- * göra upp öppen eld annat än på särskilt iordningställda eldplatser.

Natura 2000

Naturreservatet Langhammars ingår i EU:s ekologiska nätverk av skyddade områden, *Natura 2000*.

Naturvårdsförvaltning

Reservatet förvaltas i naturvårdshänseende av Länsstyrelsen i Gotlands län (621 85 Visby, tel. 0498-)

▲ Höga raukformationer innanför Klajvika på den norra delen av Langhammar.

► Backglim, *Silene nutans*.

▼ Sloknunneört, *Corydalis pumila*.

Ett fantastiskt och unikt landskap:

Vi fick chansen att vara med på bild med vår guide:

Otroligt vackert:

Även Helge tog sig en titt på raukarna:

Här kunde man kika ner på stenbrottet:

Sista stoppet för dagen var vid ett änge:

Ett gotländskt änge

Vinterfoder till hushjuren skördades förr genom slåtter på vidsträckt ängar och slåttermyrar. Slåttern genomfördes oftast sent på säsongen. Dessutom skördades löv från träd. Efter slåttern efterbetades ängset. I gamla tiders hushållning togs nästan allt tillvara och ängsets resurser utnyttjades hårt. Trots detta svältföddes ofta djuren under vintern.

Ängets rika skatter var förr en livsviktig del i den gotländska bondgårdens hushållning. Gräs och örter blev hö medan träden gav lövfoder till djuren samt ved, virke, nötter, olon och äpplen jämte viss skugga och fukt åt gräsmarkerna under regnfattiga somrar.

Förr sades att äng var åkers moder. Detta betydde att mängden vinterfoder som skördades från ängset bestämde antalet installerade djur. Djuren gav i sin tur gödsel till åkern. Ängset föder åkern – äng är åkers moder. Därför gödslades aldrig ängset med stallgödsel, den skulle användas för åkern. I medeltid behövdes fyra tunnland änge för att kunna bruka ett tunnland åker. Det var först mot slutet av 1800-talet, när man började odla vall på handelsgödslade åkermarker, som ängarna och slåttermyrarna blev överflödiga.

Ängsbruket började utvecklas för ca 2 000 år sedan och dess storhets-tid inföll för 150 år sedan. Det fanns då ca 30 000 hektar slåtterängar på Gotland. Idag sköts (hävdas) ca 300 hektar ängar på traditionellt sätt med lie, mycket tack vare ideellt arbete. Denna lilla yta motsvarar hela 15 % av den kvarvarande ängsarealen i Sverige. I gotländska ängen vittnar också många lämningar av husgrunder och rester av hägnader om den långa historien. Lämningarna härrör ofta från tiden 100 f.Kr. – 550 e.Kr.

Fägnig. Ängsets år börjar i april-maj när vitsporna blommar. Då räfflas nedfallna löv och växter samman och eldas upp. På Gotland kallas detta fägnig. Fägnig är ett gammalt ord för lög – städa. Vitspan kallas också för fägningsblomma.

Slåtter. Mot slutet av högsommaren när höskallden blommar färdigt, är det dags för slåtter. Høet bräds sedan ut för torkning i solbelysta delar av ängset. Förr slops ängarna alltid med lie men idag använder man dessutom traktorburna slåtteraggregat.

Klappning. Efter slåttern väntar lövsådden – klappningen. Man skär ner grenar och bladverk på allihanda lövträd som t.ex. ask och lind. Løvet torkas och används som vinterfoder till fåren. Klappningen gör också att trädens kronor inte skuggar marken och utarmar växtligheten. Klappningen genomförs i regel med intervall på 3-7 år.

Röjning. Under vintern, när marken är fästad, röjer man i ängset. Mindre träd, och en del vidskurna träd, hals, pithöden, ljuga, buskar och sey. I gamla tiden tog markerna utnyttjades hårt och låts, och blev sålän röjning.

Efterbete. Efter slåtter och klappning släpps betesdjuren in till del av ryssprån, saftiga gräset i ängset. Efterbetet tuktat buskskicket och förhindrar angräsnig av gammalt gräs som kan för-sämma nästa års gräsväxt. Förr i tiden gick alltid djuren på efterbete i ängset men idag sker detta mera sällan.

Biologisk mångfald i ängset

Artrikedom i det gotländska ängset är stor. Mest slående är den blomsterprakt man möts av i juni. Typiska arter är orkidéer som brudsporre, St. Pers nycklar, nattviol m.fl. Med sin välkult lockar nattviolen till sig ett 20-tal nattfjärilsarter vilka utnyttjas för befruktningen. Nattviol kallas också för Sankt Hans nycklar på Gotland, då den blommar vid midsommar som var den Helige Hans dag.

I öppna och välhävda gotländska ängar är svinrot en karaktärsart. Blommorna är gula och maskroslik, men oftast ser man bara rikligt av spetsiga blad.

Växterna i äng har på olika sätt anpassat sig slåttern. Många arter som t.ex. höskallden och olika orkidéer blommar tidigt, innan slåttern. Andra, som slåtterfibblan, har en flackliggande bladrossett som på så sätt undgår att bli avslagen. En del växter är så väl anpassade till slåttern att de inte klarar av någon annan miljö än ängarna. Hit hör flera olika gögströstar.

Träden i ängset är ofta gamla och många klappas eller bär spår av klappning. De utgör livsmiljö för många lavar, mossor, svampar och insekter. Klappade träd i ängar utgör en mycket artrik livsmiljö – en av våra allra artrikaste. Lunglav och almlav är några ex-

empel på arter som är särskilt gynnade av ljuset och värmen på de åldriga träden. De gamla träden är ibland inhäliga och är då lämpliga boträd för fåglar. Halsbands-flugsnappare, som är mycket sällsynt på fastlandet, häckar allmänt i de gotländska ängarna.

Gotländska ängstermer

bandfön	tråglädesgård
bredfön	stor öppen yta i ängset där høet torkas
brya	grävt vattenhål i ängset
fägnig	värsåddningen i ängset
klappning	hämning, beskärning av lövträdens grenar och bladverk
kämpgrävar	husgrunder ofta från järnåldern
lövsvast	rader av lövträd i ängset
orne	leov, lens skäft
sigde	lie
sigdspån	slipspiska vilken man stryker lien med
stentun	stenmur
stenvastar	stensträngar, rester av hägnader (ofta från järnåldern)
tynn	torniga och taggiga buskar
änge	såtteräng på fast mark. Best. förr ängset

Mer information kan du få av Länsstyrelsen i Gotlands län, livsmiljö-enheten, telefon: 0498 - 29 21 00. Du kan också kontakta gotländska ängskommittén, Gotlands hembygdsförbund, telefon 0498 - 21 88 45.

Länsstyrelsen i Gotlands län, livsmiljö-enheten, telefon: 0498 - 29 21 00. Du kan också kontakta gotländska ängskommittén, Gotlands hembygdsförbund, telefon 0498 - 21 88 45.

Text: O. Lennart. Foto: Hjalmar. Teckningar: Maria Holm.

Redaktion: NÄR-RENTUM AB

1987

Fin port att ta sig in genom:

Här trampar, tittar och beundrar vi blommor:

Blommor:

Blommor:

Orkideer:

Efter en jättebra berättelse om änglet gick vi till bussen:

På kvällen bjöds vi på middag på vårt hotell med deltagare från alla tre föreningarna:

Sture Norrby, tidigare Botkyrka-Salem men nu Gotlandsbo fick en kram av
vår ordförande Yvonne Haglöf:

Sista dagen var vi fria att vandra själva i Visby och vi passade på att ta en öl och en bit mat:

Det fanns också vackra blommor och flickor att titta på:

Vi träffade också några tjejer från vår Botkyrka-Salem förening:

Fina vattenspel!

Och så hittade jag min alldeles egna lilla gränd, TOPPEN!

SLUT!